

گسترش قلمرو ناتو در مناطق بالتیک، دریای سیاه، و اروپای شرقی و پیامدهای آن برای جمهوری اسلامی ایران

محمود وائق - استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران
محمدباقر قالیباف - دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران
مجید غلامی* - دکترای جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۲۷

چکیده

سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) اکنون شانزدهمین همسایه مرزهای آبی و خاکی جمهوری اسلامی ایران است. این سازمان با تأکید بر راهبرد تأمین امنیت منطقه جغرافیایی یوروآتلانتیک با حضور پویا در خارج از منطقه به قلمروسازی در مناطق مختلف جهان از جمله در مناطق پیرامونی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. حضور فراجغرافیایی ناتو در مرزهای شمالی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر مناطق بالتیک، دریای سیاه، و اروپای شرقی موضوع اصلی پژوهش حاضر است. نویسندگان تلاش دارند به این پرسش اصلی پاسخ دهند که ناتو چگونه در حال قلمروسازی در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور جمهوری اسلامی ایران است؟ با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اینترنتی، و رسانه‌ای، فرضیه اصلی مقاله عبارت است از اینکه «ناتو تلاش دارد برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزش‌های لیبرال - دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر با بهره‌بردن از راهبردهای گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های بشردوستانه، همکاری‌های دفاعی و امنیتی و گسترش دفاتر سازمانی و اداری، قلمرو خود را با حضور در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور جمهوری اسلامی ایران گسترش دهد». یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد افزایش همکاری‌های ناتو با همسایگان جمهوری اسلامی ایران در منطقه‌های ژئوپلیتیکی شمال دور امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را با پیامدهای مختلف یک، نظامی و امنیتی، دو، سیاسی، سه، اقتصادی و تجاری، و چهار، فرهنگی و اجتماعی مواجه می‌کند. بنابراین، ضروری است مسئولان ذی‌ربط در جمهوری اسلامی ایران توجه به فعالیت‌های این سازمان در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور کشور را مورد توجه جدی قرار دهند.

کلیدواژه‌ها: ایران، بالتیک، دریای سیاه و اروپای شرقی، روسیه، قلمروسازی، ناتو.

مقدمه

پس از تأسیس سازمان پیمان آتلانتیک شمالی^۱ در سال ۱۹۴۹ و با هدف نگهداری روس‌ها در بیرون گود، امریکاییان در درون و آلمانی‌ها در پایین گود، ناتو تاکنون دو بار اولویت‌های امنیتی خود را بازآرایی کرده است. اولین در سال ۱۹۹۹ که اولویت پیمان ورشو به شناسایی تهدیدات جدید و همکاری و مشارکت با دشمنان سابق بازآرایی شد و دومین در سال ۲۰۱۰ که این اولویت به همراهی توأمان اولویت‌های دفاع جمعی، مدیریت بحران، و امنیت مشترک منجر شد. بازآرایی اخیر پایه‌گذاری نسل سوم ناتو را منجر شد که این سازمان را بیش از گذشته به حضور در خارج از منطقه سنتی خود هدایت می‌کند. ناتو با ارائه موسع‌ترین تفسیر از موجودیت خود در حال حاضر در همه مناطق جهان حضور دارد و به فعالیت‌های متنوع نظامی، امنیتی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی، علمی، و حتی ورزشی با واحدهای سیاسی مختلف می‌پردازد. این حضورهای فراجغرافیایی ناتو، که با ایجاد ساختارهای تشکیلاتی رسمی همراه است، سبب شده است که این سازمان در حال حاضر در همه مرزهای ایران حضور مستقیم و غیرمستقیم داشته باشد؛ حضوری که نه تنها در کوتاه‌مدت بلکه در آینده اثرهای جبران‌ناپذیری در امنیت ملی و نقش منطقه‌ای ایران دارد.

بر این اساس، موضوع مقاله حاضر عبارت است از بررسی چگونگی گسترش مرزهای این سازمان در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران که نویسندگان تلاش دارند با بهره‌بردن از مفهوم قلمروسازی ژئوپلیتیکی به آن بپردازند. سؤال اصلی پژوهش عبارت است از اینکه ناتو چگونه در حال قلمروسازی در مناطق بالتیک، دریای سیاه، و اروپای شرقی است؟ مناطقی که خلأ قدرت شوروی، منابع عظیم انرژی، و تنوع و تعدد نژادی و قومی اهمیت آن را دوچندان کرده است (کولایی و گودرزی، ۱۳۹۲: ۱۲۶). در پاسخ به سؤال حاضر، نویسندگان بر این فرضیه معتقدند که «ناتو تلاش دارد برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزش‌های لیبرال-دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر با بهره‌بردن از راهبردهای گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های بشردوستانه، همکاری‌های دفاعی و امنیتی، و گسترش دفاتر سازمانی و اداری قلمرو خود را با حضور در دریای سیاه، کشور روسیه، و مناطق ژئوپلیتیکی دریای بالتیک و اروپای شرقی در حوزه دور شمالی ایران گسترش دهد». پیرامون پیشینه پژوهش گفتنی است، به‌رغم فقر کلی بررسی سازمان آتلانتیک شمالی از منظر ژئوپلیتیکی در ادبیات داخل کشور، کمبود مطالعات و پژوهش‌ها با محوریت رویکردهای جدید ناتو و به تفکیک مناطق و کشورهای مختلف نیز به‌شدت به چشم می‌آید.

چارچوب نظری و مفاهیم بنیادین

الف) قلمروسازی^۲

قلمرو هم یک واحد ساخت بنیادین در ژئوپلیتیک است و هم در زمان و هم میان فضاها، مختلف مفهومی سیال دارد (فلینت، ۲۰۱۲: ۳۰). حافظانیا بر آن است که قلمرو عبارت است از کشورها، سرزمین‌ها، و فضاها، جغرافیایی پیرامونی که در حوزه نفوذ کشور مرکز یا قطب قرار دارد (حافظانیا، ۱۳۹۲: ۱۱۴). بر این اساس، قلمروسازی یا ساخت قلمرو^۳ راهی است برای استفاده از قلمرو در سیاست (راک، ۲۰۱۴) و از مفاهیم مهم جغرافیای سیاسی و عبارت است از اعمال قدرت بر مکان که در بهترین شکل در حکومت‌های ملت‌پایه تجلی می‌یابد. بر این اساس، قلمروسازی به فرایند دست‌یابی یک فرد یا گروه به حقوق انحصاری قانونی بر یک محدوده فضایی و مکانی اطلاق می‌شود. نتیجه این فرایند ظهور یک

1. North Atlantic Treaty Organization (NATO)

2. territorializing

3. Constructing Territory

سلسله ظرف‌های فضایی با مرزهای تعریف‌شده است که باید به‌صورت فیزیکی روی زمین یا نقشه مشخص شوند. اعمال قدرت یا نظارت بر روی این محدوده‌ها یا به عبارتی حفظ و نگاه‌داشت قلمرو مستلزم کاربرد ابزار مشروع زور است که از طریق حضور فیزیکی پلیس، ارتش و یا تهدید توسل به قانون و یا غیرمستقیم صورت می‌گیرد.

ب) مفهوم نوین امنیتی ناتو؛ «مشارکت فعال، دفاع مدرن»^۱

در سال‌های پایانی قرن بیستم هیچ قدرتی به‌عنوان قدرت کاملاً مسلط و یکه‌تاز حداقل در بُعد نظری نبود و لذا بسیاری از استراتژیست‌ها بر آن بودند که، با توجه به رقابت‌های موجود در آن سال‌ها، تصور جهان تک‌قطبی چندان هم به واقعیت نزدیک نشد. شرایط موجود را حادثه تروروستی یازده سپتامبر در سال ۲۰۰۱ ویژه‌تر کرد و در نتیجه در سال‌های بعد راهبردهای ناتو به‌عنوان یکی از ساختارهای قدرت باقی‌مانده از سال‌های پایانی قرن بیستم بیش از پیش بی‌اثر شد. پس از این حادثه و درگیری رو به رشد ناتو در افغانستان، این موضوع که آیا ناتو نیاز به یک مفهوم نوین امنیتی دارد مطرح شد (بورگنسن، ۲۰۱۱: ۶۹). ریشه شکل‌گیری نسل سوم ناتو به پافشاری‌های جاپ دو هوپ شیفر^۲، دبیرکل وقت ناتو، در سال ۲۰۰۶ برای تعریف یک دستور کار نوین برمی‌گردد.

در سالگرد شصتمین نشست پیمان، حاضران پیگیری تعریف مفهوم نوین را به وزیر سابق امور خارجه آمریکا، مادلین کوربل آلبرایت^۳، سپردند. بنابراین، گروهی دوازده‌نفره از کارشناسان زیر نظر وی تشکیل شد و پس از برگزاری سمینارها و مذاکرات متعدد، گزارش خود درباره ارزیابی از محیط امنیتی جهان با تشریح مسائل کلیدی، انتخاب‌های استراتژیک، شناسایی نقاط همگرایی با پتانسیل تبدیل به سیاست رسمی ناتو را در اواسط ماه مه ۲۰۱۰ با عنوان «ناتو ۲۰۲۰: امنیت تضمین‌شده، درگیری پویا»^۴ ارائه دادند (ویتمن، ۲۰۱۱: ۳۶). سپس، فرایند وارد فاز سوم خود یعنی به پایان رسیدن مرحله پیش‌نویس و مذاکرات نهایی شد. در این مرحله، آندرس فوگ راسموسن^۵، دبیر کل سابق، از نزدیک با دنبال کردن کارگروه آلبرایت، خود پیش‌نویس اولین نسخه مفهوم راهبردی نوین را به‌عنوان پایه مذاکرات نهایی در شورای آتلانتیک شمالی تهیه کرد (رینگ‌اسموس و راینینگ، ۲۰۱۱: ۱۴) و آماده طرح در نشست لیسبون کرد.

مفهوم نوین راهبردی ناتو مصوب لیسبون به‌عنوان بنیان شکل‌گیری نسل سوم ناتو، که در بسیاری جهات بلندپروازانه است، سندی مشتمل بر ۱۱ صفحه و ۳۸ بند بود که یک چارچوب جامع برای تحول و معرفی تعداد گسترده‌ای از طرح‌های مناسب برای توسعه ابزارهای سیاسی، نظامی، و غیرنظامی جدید برای ناتو برای قرن ۲۱ ترسیم می‌کرد. اگرچه مفهوم نوین به تدوین تصمیمات گذشته و انسجام فعالیت‌های گاه نامتجانس مانند سایر مفاهیم راهبردی پرداخته است، کارویژه اصلی «مشارکت فعال، دفاع مدرن» جهت‌گیری راهبردی جدید برای ناتو بود.

در مقدمه سند، همه تلاش برای معرفی سیاسی و جهانی‌تر از ناتو است. مفهوم بر «ماده ۵» با تفکری جهانی در پشت آن تأکید دارد؛ تفکری که ریشه در واقعیت‌های سال‌های پایانی آخرین دهه از قرن بیستم و سال‌های آغازین اولین دهه قرن ۲۱ دارد؛ زیرا هرچند گسترش جغرافیایی ناتو به سمت شرق در آن سال‌ها با مخالفت‌های شدید روسیه، چین، و حتی هندوستان همراه بود، چربیدن قدرت ناتو بر مخالفان باعث ادامه روند گسترش جغرافیایی ناتو شد و از مخالفان نیز کار چندانی ساخته نبود. در این زمینه، ذکر شد که ناتو باید «حفاظت و دفاع کند»؛ اما امروزه علیه تهدیداتی از قبیل تروریسم، گسترش تسلیحات، و جنگ سایبری که می‌دانیم هیچ «مرز جغرافیایی» مشخصی ندارند. سپس، سند تعیین

1. 'Active Engagement, Modern Defence'

2. Jaap de Hoop Scheffer

3. Madeleine Korbelt Albright

4. NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement

5. Anders Fogh Rasmussen

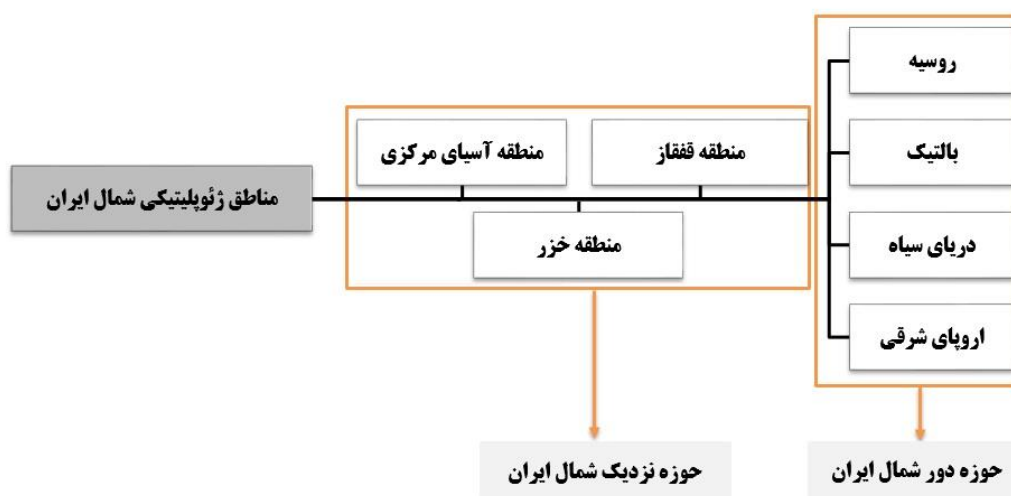
تهدیدات غیرمتعارف را آغاز می‌کند؛ شروع با تسلیحات هسته‌ای و گسترش آن، انشعاب تروریسم، بی‌ثباتی، قاچاق، حملات سایبری و تهدیدات کانال‌های حیاتی ارتباطات، حمل و نقل و مبادله. این اهمیت «چالش‌های امنیتی در حال ظهور» را نشان می‌دهد که اساس رویکرد نوین مفهومی ناتو برای دهه حاضر است. پس از مقدمه، «سه کارویژه اساسی و ضروری» ناتو شناسایی شده است؛ دفاع جمعی، مدیریت بحران، و امنیت مشترک. در واقع، سند بنیادین نسل سوم ناتو یعنی مفهوم نوین امنیتی ناتو که در اجلاس سران در سال ۲۰۱۴ در ولز انگلستان^۱ نیز مجدداً تأیید شد، تلاش کرد تا گام مهم رو به جلوی دیگری برای ناتو در تطبیق با ژئوپلیتیک غیرقابل پیش‌بینی و بسیار پیچیده عصر حاضر برداشته شود و پیمان همچنان خود را به‌عنوان کنشگری فعال در ژئوپلیتیک جهانی حفظ نماید.

روش پژوهش

نوع پژوهش حاضر بنیادی است. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی، روش تجزیه و تحلیل داده‌ها فرضی استنتاجی و رویکرد ارزیابی داده‌ها نیز مبتنی بر عقلانیت انتقادی است.

قلمرو پژوهش؛ مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران

منطقه عبارت است از ناحیه‌ای کم و بیش محدود که از وحدت نسبی یا ساختاری برخوردار بوده و از سایر نواحی متمایز است (جونز، ۲۰۰۴: ۱۷۴). در صورت باردارشدن عناصر و خصیصه‌های این مفهوم جغرافیایی از حیث سیاسی، منطقه تغییر ماهیت داده و به منطقه ژئوپلیتیکی تبدیل می‌شود. بر این اساس، مناطق ژئوپلیتیکی در جهت جغرافیایی شمال دور ایران مورد نظر این پژوهش است. نویسندگان عقیده دارند حوزه نزدیک شمال ایران شامل کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز، دریای خزر، و ترکیه است که منطقه ترکیه، با توجه به ویژگی‌های جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی، به‌طور ویژه در منطقه ژئوپلیتیکی غرب ایران نیز واقع شده و این مناطق از موضوع پژوهش حاضر خارج‌اند. همچنین، حوزه دور شمال ایران شامل کشورهای روسیه، دریای سیاه و مناطق بالتیک و اروپای شرقی است. هر یک از حوزه‌های مزبور از نظر مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، و اجتماعی دارای اشتراکات و افتراقاتی هستند که این شباهت‌ها و تفاوت‌ها مبنای شکل‌گیری منطقه‌های ژئوپلیتیکی مختلف در شمال دور ایران است.

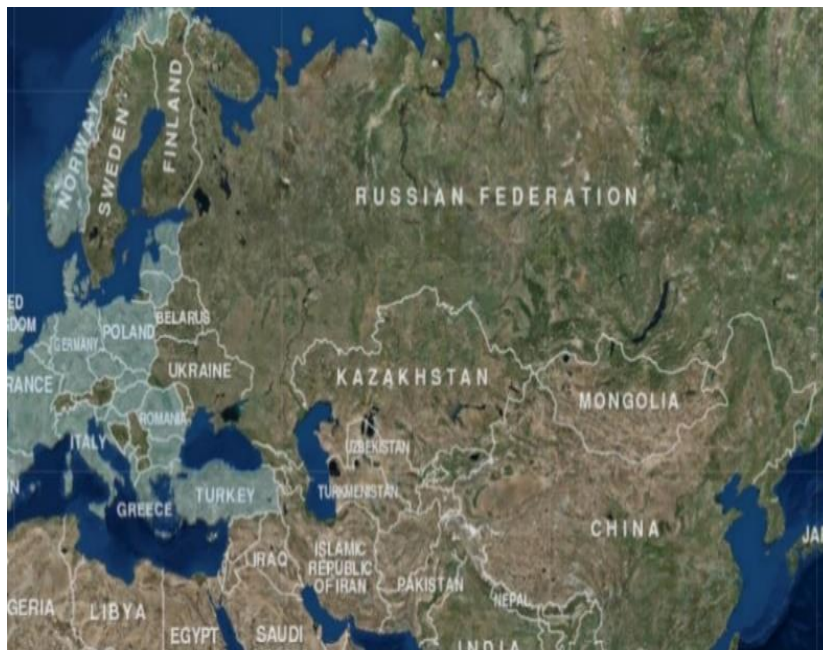
تصویر ۱. مناطق ژئوپلیتیکی شمال نزدیک و دور ایران (نگارندگان)

بحث و یافته‌ها

ناتو در یک تبیین ژئوپلیتیکی در حال قلمروسازی است؛ به عبارت دیگر، ناتو تلاش دارد برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزش‌های لیبرال-دموکراسی و بازار آزاد، به عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر، قلمرو جغرافیایی ارزشی خود را در خارج از منطقه گسترش دهد و این یعنی قلمروسازی. بر این اساس، بررسی اسناد و عملکرد ناتو و سخنرانی‌های رهبران این سازمان نشان می‌دهد که آن‌ها راهکارهایی برای این مهم اتخاذ کرده‌اند که عبارتند از:

الف) گسترش مرزهای سیاسی رسمی

یکی از مهم‌ترین راهبردهای ناتو برای قلمروسازی در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران، گسترش مرزهای سیاسی رسمی این سازمان است. تعدادی از کشورهای این مناطق از جمله در منطقه‌های ژئوپلیتیکی بالتیک، اروپای شرقی، و دریای سیاه به عضویت رسمی ناتو درآمده‌اند و در زمینه امنیت با ناتو تشریک مساعی دارند. ناتو، که با هدف اولیه تأمین امنیت منطقه جغرافیایی آتلانتیک شکل گرفت، در مفهوم نوین امنیتی خود اذعان دارد که امنیت این منطقه زمانی تأمین خواهد شد که مرزهای جغرافیایی این سازمان جای خود را به مرزهای هویتی دهد (دمپسی، ۲۰۱۰) و بر این اساس است که کشورهای بلغارستان، رومانی، مجارستان، لهستان، اسلواکی در اروپای شرقی، و هر سه کشور عضو منطقه ژئوپلیتیکی بالتیک-لتونی، لیتوانی، و استونی-با مایل‌ها فاصله از مرزهای جغرافیایی آتلانتیک در مرزهای هویتی ناتو قرار گرفته‌اند.

نقشه ۱. اعضای رسمی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران (ناتو، ۲۰۱۹)

عضویت در مرزهای سیاسی و رسمی ناتو وظایفی را بر عهده کشورهای می‌گذارد؛ برای مثال، تأمین بودجه ناتو یکی از مهم‌ترین آن‌هاست که کشورها به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم در آن مشارکت می‌کنند. مشارکت مستقیم در بودجه ناتو براساس یک فرمول محاسبه می‌شود که مبتنی بر درآمد ناخالص داخلی^۱ کشورهاست. با توجه به سهم مشارکت مستقیم کشورهای حوزه شمال دور ایران در بودجه ناتو در ژوئن ۲۰۱۷، که در ادامه آمده است، به ترتیب کشورهای لهستان و رومانی بیشترین همکاری را با ناتو دارند.

1. Gross Domestic product -GDP

جدول ۱. میزان مشارکت کشورهای مناطق ژئوپلیتیکی حوزه دور شمال ایران در بودجه مستقیم ناتو (گودای ناف، ۲۰۱۷)

منطقه ژئوپلیتیکی	کشور	سهم (به درصد)
بالتیک	لتونی	۰,۱۴۹
	استونی	۰,۱۰۸۴
	لیتوانی	۰,۲۲۸
دریای سیاه	رومانی	۱,۰۷۲۳
	بلغارستان	۰,۳۲۶۲
	مونتنگرو	۰,۰۲۷
	اسلونی	۰,۲۱۲۱
اروپای شرقی	مجارستان	۰,۶۹۰۹
	اسلواکی	۰,۴۶۸
	جمهوری چک	۰,۹۳۸۶
	لهستان	۲,۷۱
	کرواسی	۰,۲۸۹۳

از سوی دیگر، مشارکت غیرمستقیم در بودجه ناتو عبارت است از مشارکت فعال کشورها در عملیات‌ها و فعالیت‌هایی که به رهبری این سازمان انجام می‌پذیرد و مبتنی بر میزان توسعه قابلیت‌های دفاع ملی و توان نظامی است. کمک‌های غیرمستقیم به مراتب بیشتر از کمک‌های مستقیم است (دالدر و استاوریدیس، ۲۰۱۲: ۲-۷). تعدادی از مهم‌ترین مشارکت‌های غیرمستقیم اعضای رسمی عبارت‌اند از:

حضور کشورهای لیتوانی، استونی، رومانی، بلغارستان، مجارستان، لهستان، کرواسی، اسلونی، و جمهوری چک در نیروی کوزوو^۱ که با هدف حفظ امنیت در این منطقه با مجوز شورای امنیت سازمان ملل متحد بر عهده ناتو قرار گرفته بود؛

حضور کشورهای لتونی، لیتوانی، استونی، رومانی، بلغارستان، مجارستان، لهستان، کرواسی، اسلونی، مونتنگرو، و جمهوری چک در مأموریت حمایت قاطع^۲ در افغانستان با هدف کمک در عملیات‌های غیررزمی و آموزش نیروهای ملی این کشور در تأمین امنیت (روزنبرگ، ۲۰۱۵).

در مجموع، ناتو با عضویت دوازده کشور حاضر در مناطق ژئوپلیتیکی حوزه‌های دور شمال ایران به‌عنوان عضو اصلی با هدف تأثیرگذاری، نفوذ یا کنترل پدیده‌ها و روابط از طریق تحدید حدود و نظارت بر این منطقه جغرافیایی تلاش کرده است با گسترش مرزهای جغرافیایی، توده‌های جمعیتی را زیر چتر حاکمیتی خود ببرد که گامی مهم در راستای قلمروسازی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران به‌شمار می‌رود. در همین زمینه، برنامه‌ریزی ناتو برای گسترش مرزهای رسمی این سازمان در مناطق شمال دور ایران شامل کشورهای اوکراین و بلاروس ادامه دارد (راسک و همکاران، ۲۰۱۶) و در حال حاضر در مشارکت فعال با این کشورها به‌سر می‌برد.

ب) گسترش مرزهای سیاسی مشارکتی

از دیگر راهبردهای ناتو برای قلمروسازی که در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران نیز با قوت پیگیری می‌شود گسترش مرزهای سیاسی مشارکتی سازمان است که ناتو آن را از طریق ابزار مشارکت و همکاری با تعدادی از کشورها دنبال

1. NATO Kosovo Force

2. Resolute Support Mission

می‌کند. در سومین مفهوم نوین امنیتی پیمان آمده است که ناتو برای ترویج امنیت و ثبات منطقه یورواتلانتیک با شبکه‌ای گسترده شامل بیش از چهل کشور غیر عضو و سازمان بین‌المللی که از مرکز و شرق اروپا تا صحرای غربی آسیا و اقیانوس آرام گسترده شده‌اند و درخواست عضویت در سازمان را دارند مشارکت کرده و از آن‌ها با عنوان «شریک» یاد می‌نماید (بند ۱۲ مفهوم نوین امنیتی ناتو) (استولتنبگ، ۲۰۱۶ الف). شراکت و همکاری مرحله‌ای مهم در فرایند تبدیل شدن کشورها به اعضای رسمی ناتو است.

نقشه ۲. اعضای غیررسمی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران (ناتو، ۲۰۱۹)

مشارکت ناتو با واحدهای مختلف سیاسی در قالب‌های گسترده‌ای از همکاری‌های علمی و فنی تا آموزش‌های گوناگون، گفت‌وگوهای مختلف و درنهایت همکاری در عملیات‌ها و مأموریت‌های ناتو در زمینه‌های متعدد تعریف و اجرایی می‌شود (ویتمن، ۲۰۱۱: ۳۳). مشارکت ناتو با واحدهای سیاسی از طرق مختلفی انجام می‌شود که بیانگر درجه اهمیت آن‌ها نیز برای امنیت منطقه یورواتلانتیک است (هاید-پرایس، ۲۰۱۱: ۱۰):

- شرکای جهانی: ناتو با برخی از کشورها به دلیل اهمیت آن‌ها در امنیت جهانی مشارکت می‌کند؛ عراق، افغانستان، و پاکستان از جمله این کشورها به‌شمار می‌آیند (روزوف، ۲۰۱۲).

- گفت‌وگوی مدیترانه: این طرح با پیشنهاد شورای آتلانتیک شمالی^۳ در سال ۱۹۹۴ و با هدف همکاری با هفت کشور غیرعضو و مدیترانه‌ای آغاز شد. کشورهای درگیر در این طرح عبارت‌اند از مصر، رژیم صهیونیستی، تونس، مراکش، موریتانی، اردن، و الجزایر (ژوکوو، ۲۰۱۶).

- مشارکت برای صلح: گفت‌وگوهای دوجانبه با دشمنان سابق ناتو در جنگ سرد مهم‌ترین هدف این طرح است و در حال حاضر با تعدادی از کشورها از جمله مهم‌ترین آن‌ها، روسیه، در جریان است. کشورهای اروپای شرقی، قفقاز جنوبی، و آسیای مرکزی از دیگر شرکای ناتو در این طرح‌اند (بوراوسکی، ۱۹۹۵).

- ابتکار همکاری استانبول: این ابتکار در سال ۲۰۰۴ و در نشست سران ناتو در استانبول به تصویب رسید و تلاش دارد با همکاری‌های دوجانبه با تعدادی از کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس از جمله کویت، امارات متحده عربی، و بحرین گامی مؤثرتر در تأمین امنیت منطقه‌ای و جهانی بردارد (وایت هوس، ۲۰۰۴).

1. Partners across the globe
2. The Mediterranean Dialogue
3. North Atlantic Council
4. Partnership for Peace
5. The Istanbul Cooperation Initiative

با تفاسیر فوق هرچند همه طرح‌های فوق ناتو برای شراکت و همکاری با کشورهای جهان در مناطق ژئوپلیتیکی مختلف اطراف ایران در جریان است، در ارتباط با موضوع پژوهش حاضر تنها طرح مشارکت برای صلح در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران به‌شمار می‌آید که با عنوان برنامه عملیات مشارکت فردی^۱ توسط این سازمان پیش می‌رود.

ناتو و اوکراین

در نظر رهبران ناتو، اوکراین مستقل و متعهد به دموکراسی و حاکمیت قانون کلیدی برای امنیت منطقه یوروآتلانتیک است (استولنتنبرگ، ۲۰۱۶ د). بر این اساس، هرچند روند آغاز گفت‌وگوهای ناتو- اوکراین به دهه ۱۹۹۰ بازمی‌گردد، در سال ۱۹۹۷، اوکراین به طرح مشارکت برای صلح پیوست و همکاری خود با این سازمان را تقویت کرد. اصلاحات در ساختارهای سیاسی، اداری، دفاعی، امنیتی، و نظامی اوکراین در نظر ناتو مهم‌ترین عامل توسعه دموکراتیک اوکراین و در ادامه تقویت امنیت منطقه یوروآتلانتیک است. همچنین، یکی از مهم‌ترین دلایل در اهمیت اوکراین برای ناتو، وجود سیستم‌های تسلیحاتی به‌جامانده از دوران شوروی است.

هرچند اوکراین تنها کشوری در منطقه است که در همه عملیات‌ها و مأموریت‌های ناتو از زمان آغاز مشارکت حاضر بوده، اهمیت این کشور برای ناتو به مسئله روسیه گره خورده است. روسیه مایل به نزدیکی بیش از اندازه ناتو- اوکراین به‌عنوان یکی از اقمار شوروی سابق نیست و، با توجه به راهبرد خارج نزدیک خود نسبت به این منطقه، همه تلاش خود را برای تضعیف نقش ناتو در اوکراین انجام می‌دهد؛ مثلاً، در سال ۲۰۱۴ و در جریان بحران کریمه، به‌رغم حمایت همه‌جانبه ناتو از متحد خود، اوکراین، اما روسیه عقب‌نشست و دخالت نظامی شدیدی در منطقه انجام داد که این مسئله همکاری‌های مشترک شورای روسیه و ناتو را به پایین‌ترین سطح خود رساند. در مقابل نه‌تنها ناتو سطح حمایت‌های خود از اوکراین را کاهش نداد، بلکه با افزایش همکاری‌ها با این کشور، موضوع عضویت رسمی اوکراین در اتحادیه را بیش از گذشته مورد توجه قرار داد (یو.آی.ای، ۲۰۱۶) تا جایی که ناتو نه‌گردان عملیاتی از نیروهای مشترک را در اوکراین مستقر کرد و به دولت این کشور در ساخت بزرگ‌ترین کارخانه تسلیحاتی اوکراین در حال کمک است.

ناتو و بلاروس

هرچند در سال ۱۹۹۵ بلاروس به طرح مشارکت برای صلح ناتو پیوست، این کشور دارای ضعیف‌ترین ارتباط پس از روسیه در همکاری‌ها با ناتو است. همکاری‌های ناتو با بلاروس در زمینه برنامه‌ریزی برای عملیات‌های اضطراری مدنی و همکاری‌های علمی و اصلاحات دفاعی است؛ هرچند ناتو بارها نگرانی‌های خود را از عدم پیشرفت در اصلاحات دموکراتیک این کشور ابراز کرده است. رزمایش مشترک روسیه با بلاروس موسوم به «زپاد ۲۰۱۷»، که با حضور پنج هزار و پانصد نظامی روس و هفت هزار و دویست نظامی بلاروس برگزار شد، جدیدترین تنش در روابط ناتو- بلاروس بوده است که رهبران ناتو آن را اقدامی تحریک‌آمیز علیه مرزهای حوزه آتلانتیک شمالی تفسیر کردند. به‌رغم سستی روابط دو طرف اما رهبران ناتو بر این باورند که حفظ خطوط ارتباطی به‌نفع امنیت منطقه است و همچنان بلاروس را به تسریع در تحول ساختارها و نهادهای خود تشویق می‌کنند. همچنین، از مهم‌ترین دلایل در اهمیت بلاروس برای ناتو وجود سیستم‌های تسلیحاتی به‌جامانده از دوران شوروی در بلاروس، اوکراین، و قزاقستان است.

ناتو و روسیه

هرچند روسیه از مواریت شوروی به‌عنوان بزرگ‌ترین دشمن ناتو به‌شمار می‌آید، رهبران ناتو در طی دو دهه پس از فروپاشی شوروی تلاش‌های زیادی برای توسعه گفت‌وگوها و همکاری مشترک با روسیه آغاز کردند که درنهایت به

تأسیس شورای ناتو- روسیه^۱ منجر شد؛ ابداعی که زمینه‌های مناسبی برای همکاری‌های عملی دو طرف در زمینه‌های مورد علاقه فراهم آورد. این شورا که روابط روسیه و ناتو را در قالب طرح مشارکت برای صلح به پیش می‌برد، پس از مداخله روسیه در بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴، که مورد محکومیت ناتو قرار گرفت، به سردی گروید (مکاسکیل، ۲۰۱۴).

مهم‌ترین نگرانی ناتو از روسیه فعالیت‌های توسعه‌طلبانه و رفتارهای تهاجمی همانند گذشته است که رهبران روسیه در بحران اوکراین نشان دادند و همچنان فراموش نکرده‌اند و این احتمال دارد که به فراتر از مرزهای اوکراین نیز تعمیم یابد. ناتو همچنان نگران الگوبرداری بی‌ثباتی روسیه از فعالیت‌های نظامی و سخنان تهاجمی است که فراتر از اوکراین است (استن، ۲۰۱۴). هرچند روابط دو طرف پس از پایان جنگ سرد و در سال ۱۹۹۱ با پیوستن روسیه به شورای همکاری آتلانتیک شمالی آغاز و در سال ۱۹۹۴ با پیوستن روسیه به طرح مشارکت برای صلح ادامه یافت، در واقع، ایجاد قانون بنیادی در سال ۱۹۹۷، مبنای رسمی روابط دو بازیگر را پدید آورد. تأسیس شورای ناتو- روسیه در سال ۲۰۰۲ به‌عنوان یک نهاد برای مشورت در مورد مسائل امنیتی فعلی و همکاری عملی در زمینه طیف وسیعی از مناطق و از همه مهم‌تر از بین بردن سوءتفاهم‌ها روابط را قدرتمندتر کرد (کولایی و همکاران، ۱۳۸۶). با این تفاسیر، به‌رغم مخالفت روسیه با برخی از همگرایی‌های جمهوری‌های استقلال‌یافته از فروپاشی شوروی با ناتو، روند مناسب همکاری‌های روسیه با ناتو ادامه داشت تا اینکه اقدام نظامی ارتش روسیه در اوت ۲۰۰۸ به تعلیق جلسات رسمی شورا منجر شد و برخی از دیگر همکاری‌ها نیز در سایر منطقه‌ها به تعلیق گروید. اما این اقدام نظامی روسیه علیه اوکراین در آوریل ۲۰۱۴ بود که همه همکاری‌های نظامی و غیرنظامی دو کنشگر را متوقف کرد. با تصمیم روسیه مبنی بر دخالت در سوریه و حمایت از بشار اسد (پیکه، ۲۰۱۶)، اختلافات شدیدتر شد و به‌ترتیب در نشست ناتو در ولز (۲۰۱۴) و ورشو (۲۰۱۶) رهبران ناتو، با محکوم کردن کلیه اقدامات مسکو، روسیه را عامل برهم‌زننده صلح و ثبات در منطقه و تخطی از قوانین و مسئولیت‌های بین‌المللی خود معرفی کردند و با تأکید بر دریاهای بالتیک و سیاه، به‌عنوان مرزهای رسمی ناتو، هشدارهایی جدی به رهبران روسیه دادند. اکنون هرچند برخی کانال‌های ارتباطی میان دو طرف فعال است، اختلافات عمیق و دائمی دو طرف ادامه همکاری را با چالش‌هایی جدی روبه‌رو کرده است (یوان وردی، ۲۰۱۵).

ناتو و مولداوی

جمهوری مولداوی نیز از دیگر کشورهای همسایه دور شمال ایران است که رسیدن به استانداردها و نهادهای یوروآتلانتیک را دنبال می‌کند. این کشور در سال ۱۹۹۴ به طرح مشارکت برای صلح پیوست. ناتو به‌طور جدی اصلاحات در بخش‌های دفاعی و امنیتی این کشور را دنبال می‌کند و دموکراتیک‌سازی نهادهای اداری، اجرایی، و قضایی آن را پیگیری می‌کند (نشست سران ناتو بخارست، ۲۰۰۸). مولداوی نیز به‌طور ویژه مشاوره و کمک در زمینه ظرفیت‌سازی برای نیروهای مسلح و اصلاح ساختارهای امنیت ملی خود را از ناتو مطالبه می‌نماید. دفتر نهادی ناتو این کشور را میزبان یک مرکز آموزش و پرورش در شهر کشینو^۲ برای ترویج فرهنگ یوروآتلانتیکی کرده که متمرکز بر ترویج نقش زنان در صلح و امنیت است؛ هرچند مورد مخالفت جدی روسیه و طرفداران سوسیالیست روسیه در جمهوری مولداوی است (نکسوتو، ۲۰۱۷).

1. NATO-Russia Council (NRC)
2. Chisinau

پ) مأموریت‌های بشردوستانه

یکی دیگر از راهبردهای ناتو برای قلمروسازی در سطح جهان و از جمله در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه این سازمان است. پایه و اساس ناتو در سال ۱۹۴۹ انواع فعالیت‌ها برای حفظ صلح و امنیت در منطقه یوروآتلانتیک بود که عملیات‌های مختلف، تمرین‌های آموزشی در مقیاس‌های مختلف، برنامه‌های آموزشی، حمایت‌های دفاعی هوایی، عملیات‌های شناسایی و گشت‌زنی، کمک به بلایای طبیعی و غیره نمونه‌هایی از این مأموریت‌ها به‌شمار می‌آیند. هرچند اولین مأموریت بشردوستانه عمده و رسمی ناتو در سال ۱۹۹۴ و در جریان بحران بالکان و در بوسنی و هرزگوین رقم خورد، سرعت و تنوع مأموریت‌های بشردوستانه این سازمان افزایش چشم‌گیری داشته تا جایی که ناتو بسیاری از مأموریت‌های خود را به حوزه‌های تلاش برای حفظ صلح، آموزش و پشتیبانی لجستیکی، و نظارت و کمک‌های بشردوستانه گسترش داده است (بورگنسن، ۲۰۱۱)؛ که تلاشی ملموس در جهت افزایش قلمروسازی ناتو در مناطق مختلف جهان به‌شمار می‌آید و فشرده‌گی این عملیات‌ها در تصویر ذیل قابل مشاهده است.

نقشه ۳. مأموریت‌های بشردوستانه ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران (ناتو، ۲۰۱۹)

در حال حاضر، نزدیک به ۱۸ هزار نفر از نیروهای ناتو درگیر مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه این سازمان در زمین، هوا، و دریا در سراسر جهان است (استولتنبرگ، ۲۰۱۶ ب). افغانستان، کوزوو، دریای مدیترانه، و سواحل شاخ افریقا مثال‌هایی از مهم‌ترین مأموریت بشردوستانه ناتو در حال حاضرند. در سال ۱۹۹۵ تلاش‌های ناتو برای پایان دادن به جنگ در بوسنی و هرزگوین به توافق و در نتیجه صلح منجر شد. در سال ۱۹۹۹ ناتو کمک به متوقف کردن کشتار جمعی و اخراج مردم در کوزوو را برعهده گرفت. از سال ۲۰۰۳ حضور ناتو در افغانستان آغاز شد تا دوباره این کشور به پناهگاهی امن برای تروریست‌های بین‌المللی تبدیل نشود. در سال ۲۰۱۱ ناتو مجوز حضور در لیبی برای حفاظت از مردم این کشور را دریافت کرد. حضور نیروهای ناتو در ایالات متحده در سال ۲۰۰۵ و بعد از طوفان کاترینا و پاکستان پس از زلزله سال ۲۰۰۵ برای کمک‌های امدادی نمونه‌هایی از مأموریت‌های بشردوستانه ناتو است. همچنین، دفاع از اتحادیه افریقا، انجام دادن گشت‌های هوایی در بیشتر کشورهای حوزه بالتیک، و فعالیت‌های پشتیبانی دفاع هوایی در ترکیه نیز نمونه‌هایی دیگر از مأموریت‌های حال حاضر سازمان پیمان آتلانتیک شمالی بنا به درخواست متحدانش است. چنان‌که نقشه ۳ نشان می‌دهد، مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران نیز با وسعت زیادی برقرار است. پایگاه‌های فعال کمک‌های به اصطلاح بشردوستانه این سازمان در این مناطق گویای قلمروسازی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران است. در ادامه به بررسی مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه ناتو در هر یک از موارد فوق پرداخته شده است.

مأموریت ناتو در دریای سیاه

عملیات کشتی‌های گروه ممانعت از اقدام متقابل مین ناتو^۱ که به رهبری کشور رومانی و با حضور بیش از ۱۵۰۰ ملوان و ۱۷ کشتی، هلی‌کوپترهای نیروی دریایی، قایق‌های غواصی، و هواپیماهای میگ-۲۱^۲ از هفت کشور عضو ناتو در دریای سیاه از تاریخ ۵ تا ۱۳ مارس ۲۰۱۷ برگزار شد تلاش داشت افزایش قابلیت همکاری میان نیروی دریایی ناتو و افزایش توانایی سازمان برای خنثی‌سازی خطرهای زیر آب، مانند مین‌های دریایی، را پیگیری کند. این عملیات هرساله و با مدیریت رومانی و بلغارستان به صورت جای‌گزین در دریای سیاه برگزار است (تورلی، ۲۰۱۶).

مأموریت ناتو در صربستان

ناتو از سال ۱۹۹۹ نیروی کوزوو^۳ را با تلاش‌های بین‌المللی و با شعار ایجاد صلح و ثبات در کوزوو مدیریت کرده است. این نیرو، که با سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا، و سایر نهادهای بین‌المللی هماهنگ است، تلاش دارد توسعه و پیشرفت یک کوزووی صلح‌آمیز و چندقومی را حمایت کند. با گذشت زمان و بهبود وضعیت امنیتی، ناتو به تدریج تعدیل نیروی کوزوو را آغاز کرده و راهبرد نیروی کوچک و انعطاف‌پذیرتر را دنبال می‌نماید. همچنین، با آغاز درگیری‌های طولانی‌مدت مسلحانه و سطوح شدید فقر در خاورمیانه و شمال آفریقا، که زمینه مهاجرت جمعی به اروپا را فراهم آورده است، صربستان در مسیر بالکان غربی گذر عبور بیش از ۶۰۰ هزار پناهنده و مهاجر بوده است که ترتیبات امنیتی و اقتصادی زیادی را بر این کشور تحمیل می‌کند. بنابراین، مرکز هماهنگی واکنش به بحران یوروآتلانتیک ناتو به حمایت از این کشور پرداخته و کمک‌های امنیتی و اقتصادی را در اختیار بلغراد قرار می‌دهد (اس‌چمیت و چان، ۲۰۱۶).

مأموریت ناتو در بلغارستان

سربازهای نیروی زمینی ناتو، که به نیروی وظیفه مشترک با آمادگی بسیار بالا^۴ معروف‌اند، در بلغارستان تمرین می‌بینند. این نیرو، که شامل چهار هزار سرباز از نه کشور آلبانی، بلغارستان، آلمان، هلند، نروژ، لهستان، رومانی، اسپانیا، و انگلستان است، وظیفه آمادگی بالا برای شناسایی را برعهده دارد. همچنین، بلغارستان هر دو سال میزبان بیش از ۲۵ هزار پرسنل از کشورهای عضو و شریک ناتو برای تمرین، بهبود قابلیت‌های آمادگی، و آموزش‌های مشترک در دریای سیاه است (ام. اس.، ۲۰۱۵).

مأموریت ناتو در جمهوری مقدونیه

نیروهای ناتو پس از دریافت درخواست کمک دولت مقدونیه از این سازمان برای سرکوب تنش ایجادشده از سوی اقلیت آلبانیایی این کشور با نیروهای دولتی وارد این کشور شدند. از زمان حضور نیروهای این سازمان از اوت ۲۰۰۱ تا مارس ۲۰۰۳، ناتو سه عملیات در خاک این کشور انجام داد؛ عملیات هاروست^۵ با هدف خلع سلاح گروه‌های ستیزه‌جوی غیرقانونی آلبانیایی؛ عملیات امبر فاکس^۶ با هدف محافظت از نظارت بین‌المللی بر روند اجرای صلح؛ و همچنین عملیات هارمونی اتحاد^۷ با هدف مشاوره امنیتی و آموزش به دولت مقدونیه (چی‌ویس، ۲۰۰۸). این عملیات‌ها با همکاری اتحادیه اروپا و سازمان امنیت و همکاری اروپا برگزار شد. در آوریل ۲۰۰۲ ناتو یک کمیته ثابت را در شهر اسکوپیه^۸ با مسئولیت

1. Standing NATO Mine Countermeasures Group 2 (SNMCMG2)

2. MiG-21

3. Kosovo Force (KFOR)

4. Very High Readiness Joint Task Force (VJTF)

5. Operation Essential Harvest

6. Operation Amber Fox

7. Operation Allied Harmony

8. Skopje

نظارت و هماهنگی اصلاحات نظامی و امنیتی در کشور مقدونیه در این شهر مستقر کرد (آلین، ۲۰۰۲). این کمیته در حال حاضر نیز به ادامه همکاری‌ها برای افزایش هماهنگی کشور مقدونیه با ساختارهای ناتو می‌پردازد. همچنین، فرایند پیوستن رسمی این کشور به ناتو از طریق مذاکرات نمایندگان دو طرف در قالب این کمیته در حال انجام است.

مأموریت ناتو در بوسنی و هرزگوین

در سال ۱۹۹۴ و پس از توطئه نژادی خشونت‌آمیز در یوگسلاوی در آوریل ۱۹۹۲، ناتو وارد یکی از اصلی‌ترین عملیات‌های مدیریت بحران خود شد. ناتو با محوریت عملیات‌های هوایی علیه موقعیت‌های صرب‌های بوسنیایی، توانست مسیر مذاکرات صلح را به راه اندازد که در نهایت به امضای توافق‌نامه صلح دایتون^۱ در روز ۱۴ دسامبر ۱۹۹۵ در دیتون، اوهایو،^۲ منجر شد و پس از آن و با مجوز شورای امنیت نیروهای ناتو مسئولیت اجرای ناتو در این کشور را برای حفاظت از این موافقت‌نامه^۳ برعهده گرفتند (آی‌بت، ۲۰۱۴). موفقیت این نیروها پس از یک سال سبب شد آن‌ها کوچک شوند و پس از بهبود ثبات و امنیت در بوسنی و هرزگوین قدرت این نیروها در سال ۲۰۰۴ به نیروهای تحت رهبری اتحادیه اروپا انتقال یافت. در حال حاضر نیز ناتو یک ارتش مستقل نظامی در ساریوو^۴ دارد که مسئولیت حمایت از اصلاحات دفاعی این کشور را برعهده گرفته است.

مأموریت ناتو در دریای بالتیک

عملیات بالتویس^۵ یکی از عملیات‌های تمرین و هماهنگی در ناتو است که هر سال و به رهبری نیروی دریایی ایالات متحده در دریای بالتیک برگزار می‌شود. اهداف این عملیات عبارت‌اند از آموزش نیروهای حاضر در این دریا، ارتقای انعطاف‌پذیری، و افزایش قابلیت‌های همکاری در میان نیروهای متفق و شریک در دفاع از منطقه دریای بالتیک. کشورهای عضو ناتو و کشورهای حاشیه دریای بالتیک سالانه با بیش از ۴۷۰۰ نیرو، ۴۴ کشتی، ۶۰ هواپیمای نظامی، و تعداد زیادی زیردریایی در این عملیات مشارکت می‌کنند (شان، ۲۰۱۰).

مأموریت ناتو در لتونی، لیتوانی، استونی، و لهستان

مأموریت ضربه شمشیر^۶ از سال ۲۰۱۰ و به رهبری ایالات متحده و با حضور بیش از یازده هزار نیرو از ۲۶ کشور عضو و شریک ناتو و با هدف هم‌افزایی نیروهای چندملیتی در دریای بالتیک و اروپای شرقی و به میزبانی شهر ریگا در لتونی انجام می‌شود (کولسا و شتی، ۲۰۱۷). رهبران ناتو تلاش دارند طی این عملیات آموزشی، فرصتی برای افزایش آمادگی نیروها و آموزش در سراسر کشورهای بالتیک و اروپای شرقی فراهم کنند. پشتیبانی رایانه‌ای، آموزش ادغام نیروی هوایی ایالات متحده با نیروهای زمینی کشورهای متحد، و استفاده از قابلیت پشتیبانی پزشکی ارتش ایالات متحده^۷ از مهم‌ترین بخش‌های این عملیات است. عملیات سپر تابستان^۸ نیز یکی دیگر از عملیات‌های آموزشی تحت هدایت کشور لتونی است. این تمرین نظامی سالانه طیف وسیعی از هماهنگی‌های پشتیبانی توپخانه، دفاع هوایی، و شناسایی را با حضور هفت کشور لیتوانی، لتونی، استونی، آلمان، لوکزامبورگ، کانادا، و ایالات متحده بازسازی می‌کند. این عملیات در ادامه

1. Dayton Peace
2. Dayton, Ohio
3. UN Security Council-mandated Implementation Force (IFOR)
4. Sarajevo
5. Exercise Baltops
6. Exercise Saber Strike 2018
7. United States Expeditionary Medical Support (EMEDS)
8. Exercise Summer Shield

همکاری‌های لتونی و ایالات متحده در زمینه مبارزه با قاچاق مواد مخدر است که در پایگاه آداژی هر سال به مدت یک ماه برگزار می‌شود (روگرز و رومانوز، ۲۰۱۵).

عملیات نیروی مرکز هماهنگی واکنش فاجعه یوروآتلانتیک در تاریخ ۲۵ ژوئیه ۲۰۱۸، که به دلیل آتش‌سوزی گسترده در جنگل‌های لتونی و در ادامه درخواست کمک دولت این کشور از این مرکز انجام شد، نیز یکی دیگر از عملیات‌ها و مأموریت‌های نسل جدید ناتو است. این عملیات، که در منطقه تالسلی بخش والدگال^۱ انجام شد، با همراهی هلیکوپترهای آتش‌نشان ناتو مدیریت شد. مرکز مذکور حاصل تحول مفهومی ناتو از تهدیدات آینده سازمان است. بلایای طبیعی مانند زمین‌لرزه، سیل، بیماری‌ها، چالش‌های انسانی مانند حملات سایبری و ناآرامی‌های مدنی و تهدیدات غیرقابل پیش‌بینی نظیر تروریسم، به‌طور خاص در این مرکز بررسی و پاسخ داده می‌شود. این مرکز در ستاد ناتو در بروکسل مستقر است و وظیفه تجزیه و تحلیل و به اشتراک‌گذاری اطلاعات در مورد بهترین استفاده از منابع ملی در شرایط اضطراری را دارد. خدمات این مرکز برای همه متحدان و شرکای ناتو برقرار است و این مرکز با سازمان ملل متحد و سایر سازمان‌های بین‌المللی نیز همکاری می‌کند.

ج) همکاری‌های دفاعی و امنیتی

در شرایط کنونی، ناتو با بزرگ‌ترین و پیچیده‌ترین چالش‌های امنیتی تاریخ خود مواجه است؛ چالش‌های امنیتی و غیرقابل پیش‌بینی زیست‌محیطی، رشد بی‌ثباتی و کشورهای متزلزل در شرق و جنوب مرزهای سازمان، تروریسم، حملات سایبری، گسترش موشک‌های بالستیک، بحران‌های پناهندگان و مهاجران و جنگ‌های ترکیبی نمونه‌هایی از چالش‌های امنیتی پیش روی ناتو در قرن بیست‌ویکم به‌شمار می‌آیند (ویتمن، ۲۰۱۱: ۳۳). ناتو تلاش‌های گسترده‌ای برای افزایش توانایی‌های دفاعی و بازدارندگی خود در برابر تهدیدات فوق انجام داده و برنامه‌ریزی و اجرا کرده است؛ تلاش‌هایی که با هدف «تأمین امنیت خانه، با ایجاد ثبات در ورای مرزهای خانه» انجام می‌پذیرد. نمونه‌هایی از این تلاش‌ها در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران در ادامه ذکر شده است.

نقشه ۴. همکاری‌های دفاعی و امنیتی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران (ناتو، ۲۰۱۹)

طرح آمادگی برای اقدام ناتو

اقدامات تأمینی ناتو در دریای سیاه، که در قالب «طرح آمادگی برای اقدام»^۲ انجام می‌پذیرد، تمرین و گشت‌زنی‌های مستمر و پیشرفته در مرزهای شرقی (هوایی، دریایی، و زمینی) منطقه یوروآتلانتیک است که با نمایش مداوم قدرت و

1. Talsi District, Valdgale County
2. Readiness Action Plan (RAP)

سرعت تلاش دارد اطمینان از بازدارندگی اولیه را برای متجاوزان به شهروندان ناتو ارائه کند (بجو، ۲۰۱۶). طرح آمادگی برای اقدام در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران از طریق پایگاه‌های ثابت و سیار انجام می‌پذیرد؛ پایگاه‌های سیار شامل گشت‌های مداوم پلیس هوایی ناتو در کشورهای استونی، لتونی، و لیتوانی از طریق هواپیماهای آواکس و پلیس دریایی ناتو است و پایگاه ثابت در دریای سیاه مستقر است. طرح آمادگی برای اقدام که با محوریت مرزهای شرقی ناتو در حال اجراست، تلاش مستمر و به‌هم‌پیوسته همه ۲۹ عضو اصلی سازمان است که نمونه‌ای بارز از عملیاتی نمودن دفاع جمعی (ماده ۵) به‌عنوان قلب پیمان است و به‌عنوان مهم‌ترین اقدام ناتو برای دفاع جمعی پس از جنگ سرد به‌شمار می‌آید (استولتنبرگ، ۲۰۱۶ ج). این طرح که در سپتامبر ۲۰۱۴ به تصویب اجلاس سران ناتو رسید بر محوریت روسیه، ایران، و داعش به‌عنوان مهم‌ترین چالش‌های امنیتی برای شهروندان ناتو قرار گرفته است.

طرح انطباق اقدامات ناتو

یکی از مهم‌ترین همکاری‌های امنیتی - نظامی ناتو با کشورهای حوزه شمال دور ایران در منطقه‌های ژئوپلیتیکی اروپای شرقی و دریای بالتیک طرح انطباق اقدامات^۱ است که عبارت است از آمادگی و تغییرات درازمدت در ساختار فرماندهی و نیروهای ناتو تا قادر به پاسخ هر چه سریع‌تر به بحران‌ها شود. این طرح شامل افزایش سرعت پاسخ نیروهای واکنشی ناتو در قالب نیروی جدید هوایی و همچنین نیروی مشترک است که می‌بایست در عرض ۴۸ ساعت اعزام شوند و نیروهای دریایی ناتو به آن‌ها بپیوندند. این طرح همچنین شامل ستادی کوچک در اروپای مرکزی و شرقی برای کمک به تسهیل ورود و استقرار سریع نیروهاست. ناتو این طرح را از سه طریق واحد نیروهای چندملیتی جنوب شرقی^۲، واحد ادغام نیروهای ناتو^۳، و تمرین و گشت‌های مداوم در مرزهای شرقی اتحادیه انجام می‌دهد. واحد نیروهای چندملیتی جنوب شرقی تلاش دارد افزایش هماهنگی‌های فرابخشی در عملیات‌ها را برای نیروهای ناتو در این منطقه جغرافیایی فراهم کند؛ نقش واحدهای ادغام نیروهای ناتو کمک به آموزش نیروهای ملی و تسهیل استقرار سریع نیروهای ناتو در صورت لزوم است و کارشناسان آن در زمینه‌های تدارکات، حمل‌ونقل، و زیرساخت فعال‌اند و در نهایت تمرین‌ها و گشت‌های مداوم تلاش دارند تا نیروهای اتحادیه را تقویت کنند و در برابر متجاوزان احتمالی از جمله روسیه و داعش در آمادگی کامل قرار گیرند. این تمرین‌ها در زمین، هوا، و دریا به‌همراه گشت‌های منظم هواپیماهای آواکس و کشتی‌ها در دریاهای اطراف است.

پایگاه نظامی موشک‌های بالستیک سپر ساحل^۴ در دوسلوه^۵ رومانی

این پایگاه، که پس از سال‌ها در سال ۲۰۱۶ آغاز به کار کرد، قابلیت پیشرفته و دائمی برای شناسایی و پاسخ تهدیدات موشکی بالستیک است. در نظر رهبران ناتو، موشک‌های بالستیک تهدیدی بالقوه و قابل توجه برای منطقه یوروآتلانتیک است؛ زیرا بُرد طولانی و هدایت‌پذیری دقیق آن‌ها سبب می‌شود شهروندان ناتو از فواصلی بسیار دورتر از این منطقه جغرافیایی مورد هدف قرار گیرند. در حال حاضر، بیش از سی کشور با دست‌یافتن به فرایند تولید موشک‌های بالستیک قابلیت حمل سلاح‌های کشتار جمعی را به هر نقطه از جهان دارند. با توجه به این سیستم دفاع موشک‌های بالستیک در اختیار ناتو، که شامل ماهواره، رادار، کشتی‌ها، و موشک‌های رهگیر است، تحت فرماندهی و مدیریت یکپارچه در ناتو تلاش دارد ابزاری قدرتمند در مقابله با تهدید موشک‌های بالستیک و افزایش بازدارندگی این سازمان در اختیار داشته

1. Adaptation measures
2. Multinational Division Southeast
3. NATO Force Integration Units
4. Aegis Ashore
5. Deveselu

باشد. در نتیجه در جولای ۲۰۱۶ ناتو بهره‌برداری اولیه از قابلیت عملیاتی سیستم دفاع موشکی بالستیک خود را اعلام کرد و بر این اساس کشتی‌های امریکایی با استقرار در آب‌های اسپانیا به رادار مستقر در ترکیه و سایت رهگیر در رومانی متصل شدند و تحت فرماندهی واحد قرار گرفتند (ناتو پرس، ۲۰۱۶).

مرکز اطلاعات، نظارت، و شناسایی مشترک^۱ در شهر آرادا^۲ در رومانی

این مرکز یکی از مهم‌ترین ساختارهای مدرن ناتو است که در سال ۲۰۱۶ تأسیس شد. این مرکز، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین الزامات عملیات‌های نظامی، اطلاعاتی در اختیار تصمیم‌گیرندگان و اقدام‌کنندگان قرار می‌دهد تا به آن‌ها در اتخاذ تصمیمات آگاهانه، به‌موقع، و دقیق کمک کند. ناتو به‌منظور ارائه بهترین دفاع از شهروندان خود تلاش دارد به‌طور مداوم شرایط خود را با چالش‌های امنیتی پیچیده در دنیای امروز تطبیق دهد. به‌این‌منظور، ناتو می‌بایست برای پاسخ‌گویی به هر تهدیدی، نیروهایش مؤثر و با سرعت عمل وارد شوند و این در قرن بیست‌ویکم به این معنی است که ناتو باید بر روی لبه‌های فناوری نه‌تنها از نظر نظامی، بلکه در زمینه‌هایی مانند امنیت سایبری، نظارت، شناسایی، و سامانه‌های هشدار و غیره حرکت نماید (گلوبال ریسرچ، ۲۰۱۱). با تفسیر فوق، عملیات مشترک اطلاعات، نظارت، و شناسایی یکی از فناوری‌های نوین در اختیار ناتو است که ابزاری حیاتی برای همه عملیات‌های این سازمان شناخته می‌شود. این سامانه می‌تواند با قراردادن دقیق‌ترین اطلاعات به تصمیم‌گیرندگان سیاسی و نظامی ناتو بهترین تصمیم‌گیری در زمان مناسب را برای آن‌ها تسهیل کند. در گزارش مؤسسه پژوهش جهانی آمده است: «داده‌ها و اطلاعات این سامانه از طریق ۱۶ فرود هواپیمای آواکس، که در پایگاه‌های این سازمان از جمله پایگاه‌های عملیاتی یونان، ایتالیا، نروژ، و در نهایت کشور ترکیه- که در منطقه ژئوپلیتیک غربی ایران واقع است- به مرکزیت پایگاه گایلنکیرشن^۳ آلمان مستقر شده‌اند، به‌دست می‌آید. این هواپیماها دارای مدرن‌ترین ظرفیت‌های تجسسی با بهره‌بری از سامانه‌های فوق‌حرفه‌ای راداری‌اند که طیف گسترده‌ای از داده‌های اطلاعاتی را در عملیات‌های نظارت و شناسایی در فضا، هوا، زمین، و حوزه دریایی جمع‌آوری می‌کنند. «سامانه سطحی مدار بسته^۴ ناتو نیز، که در سال‌های ۲۰۱۷ یا ۲۰۱۸ به سامانه اشتراک اطلاعات، نظارت، و شناسایی حال حاضر ناتو اضافه شد، در مجموع می‌تواند جامع‌ترین تصویر ممکن را از وضعیت موجود در اختیار سازمان قرار دهد» (گلوبال ریسرچ، ۲۰۱۱).

نقشه ۵. پایگاه‌های استقرار سامانه اشتراک اطلاعات، نظارت، و شناسایی (گلوبال ریسرچ، ۲۰۱۱)

1. Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (JISR)
2. Oradea
3. Geilenkirchen
4. The Ground Surveillance system (AGS)

طرح حضور پیشرفته و رو به جلو^۱ در استونی، لتونی، لیتوانی، و لهستان

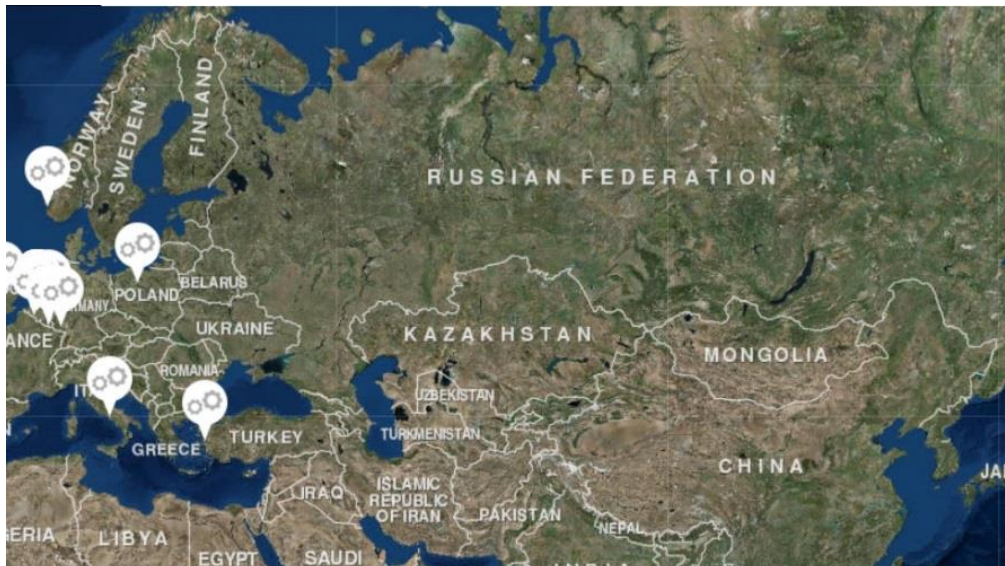
با توجه به محیط امنیتی در حال تغییر مداوم مرزهای شرقی ناتو، این سازمان چهار گروه رزمی چندملیتی را در کشورهای استونی، لتونی، لیتوانی، و لهستان در قالب طرح حضور پیشرفته و رو به جلو مستقر کرده است. این گروه‌های نظامی، که همیشه فعال‌اند، به‌طور مشخص تحت رهبری یک تیم هدایت مشترک از انگلیس، کانادا، آلمان، و ایالات متحده قرار دارند. این گروه‌ها شامل نیروهای قوی، چندملیتی، چرخشی، و رزمی‌اند و نمونه کوچکی شده ماده ۵ پیمان حمله به یک عضو برابر حمله به همه اعضا به‌شمار می‌رود.

مرکز عالی دفاع مشترک سایبری ناتو^۲ در استونی

این مرکز، که در شهر تالین^۳ در کشور استونی مستقر است، یک مرکز تحقیقاتی بین‌المللی است و با متخصصان خود در حال تحقیقات پیشرفته در زمینه دفاع سایبری از سازمان است. این سازمان، علاوه بر تحقیقات خود، تلاش گسترده‌ای نیز در زمینه اشتراک بهترین شیوه‌های مورد استفاده در هر یک از کشورهای عضو و آموزش آن‌ها به سایر اعضا نیز انجام می‌دهد. هماهنگی با ۱۶ کشور عضو ناتو و دو کشور شریک در حال حاضر در برنامه‌های این مرکز عالی قرار دارد.

د) گسترش دفاتر سازمانی و اداری

یکی دیگر از راهبردهای ناتو برای گسترش حوزه جغرافیایی خود راه‌اندازی دفاتر اداری سازمانی است. فعالیت‌های گسترده سیاسی، امنیتی، و نظامی ناتو توسط یک ساختار اداری پیچیده و البته یکپارچه هدایت می‌شود. طیف وسیعی از مقرهای نظامی و غیرنظامی، کمیته‌های متعدد، هیئت‌های مختلف، کشورهای عضو و شریک، متخصصان، سازمان‌های زیرمجموعه و نظایر آن نیازمند هماهنگی‌های گوناگون برای پیشرفت اهداف ناتو و انجام دادن اقدام در کمترین زمان و در هر مکان است که، علاوه بر دفتر مرکزی ناتو در بروکسل^۴، ده دفتر ستادی دیگر در هدایت امور جاری ناتو مؤثرند و یکی از آن‌ها در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران است.

نقشه ۶. گسترش دفاتر سازمانی و اداری ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران (ناتو، ۲۰۱۹)

1. Enhanced Forward Presence
2. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence
3. Tallinn
4. Brussels

دفتر فرماندهی مرکز آموزش نیروهای مشترک^۱ در بیدگوشچ^۲ لهستان، که در سال ۲۰۰۴ تأسیس شد، یکی از دفاتر ستادی ناتو است که در منطقه ژئوپلیتیکی اروپای شرقی مستقر است. این دفتر تلاش دارد پشتیبانی آموزشی برای افزایش کیفیت نیروهای سازمان را با هدف بهبود همکاری در عملیات‌ها فراهم آورد. برگزاری دوره‌های آموزشی و تخصصی در زمینه‌های مورد نیاز سازمانی و تلاش برای توسعه دکترین و راهبردهای ناتو از مهم‌ترین وظایف این دفتر است که در همکاری مداوم با مراکز آموزش عالی ناتو در بروکسل انجام می‌پذیرد. در این زمینه قابل ذکر است که فعالیت این دفتر به‌طور مستقیم زمینه‌ساز قلمروسازی ناتو برای حضور در مناطق ژئوپلیتیکی شمال ایران است و به عقیده بسیاری از کارشناسان، جزو پنج مورد از مهم‌ترین اجزای ناتو به‌شمار می‌آید. کارمندان این دفتر از نیروهای متخصص و آموزش‌دیده همه اعضای ناتو هستند. چنان‌که از اهداف گسترده این نهاد، که در ادامه آمده، برمی‌آید، اهمیت لهستان در سازمان ناتو بسیار بیشتر از حمایت‌های موردی نظامی و امنیتی است (وینیزکو، ۲۰۱۷):

پشتیبانی از آموزش و پرورش نیروهای واکنشی ناتو؛

پشتیبانی از آموزش نیروهای تازه‌کار؛

آموزش مشترک و ترکیبی نیروهای ناتو در سطوح تاکتیکی؛

بالا بردن استانداردهای نیروهای ستاد مشترک ارتش کشورهای عضو؛

همکاری با مراکز آموزش ملی، از جمله مراکز آموزش و پرورش برای آموزش صلح و تطبیق با استانداردها و آموزه‌های ناتو.

نتیجه‌گیری

نگذندگان در مقاله حاضر با هدف شناسایی راهبردهای ناتو برای قلمروسازی در مناطق بالتیک، دریای سیاه، و اروپای شرقی در حوزه شمال دور ایران با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی، و رسانه‌ای کوشیدند نشان دهند این سازمان چگونه حضور خود در «خارج از منطقه» را عملیاتی می‌کند. در این زمینه، پس از معرفی منطقه‌های ژئوپلیتیکی روسیه، منطقه بالتیک، دریای سیاه، و اروپای شرقی به‌عنوان حوزه‌های ژئوپلیتیکی شمال دور ایران، به‌عنوان قلمرو پژوهش، مفهوم نوین امنیتی نوین ناتو برای دهه دوم قرن بیست‌ویکم به‌عنوان سنگ بنای ناتو برای حضور فراجغرافیایی مورد اشاره قرار گرفت تا نشان داده شود که کلیه تصمیمات پیمان‌ها فرزندان زمان خود هستند که روح زمانه معاصر و خلق‌و‌خوی سیاسی غالب را منعکس می‌کنند.

به‌عنوان فرضیه اصلی پژوهش بیان شد که «سازمان پیمان آتلانتیک شمالی تلاش دارد برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزش‌های لیبرال-دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر با بهره‌بردن از راهبردهای گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های به‌اصطلاح بشردوستانه، همکاری‌های دفاعی و امنیتی و گسترش دفاتر سازمانی و اداری با حضور در مناطق ژئوپلیتیکی حوزه شمال دور ایران، قلمرو خود را گسترش دهد» و نشان داده شد که هر یک از موارد پنج‌گانه مورد بحث در یافته‌های تحقیق چگونه قلمرو ناتو را به‌سوی مرزهای جمهوری اسلامی ایران نزدیک کرده است.

برنامه‌ریزی و عملیاتی‌شدن پروژه‌های قلمروسازی و قلمروگستری ناتو به‌عنوان نهادی امنیتی-نظامی، که حفاظت از ارزش‌های لیبرال-دموکراسی و بازار آزاد را دنبال می‌کند، که در تضاد آشکار با شعارها و اهداف انقلاب اسلامی ایران

1. Joint Force Training Centre (JFTC)
2. Bydgoszcz

است، گویای این واقعیت است که این برنامه‌ها به‌طور آشکار در تضاد با گفتمان جمهوری اسلامی و همچنین قلمروسازی ژئوپلیتیکی کشورمان است. بدیهی است همسایگی با این سازمان که نه‌تنها در مرزهای شمالی ایران حضور دارد، بلکه در مرزهای شرقی، جنوبی، و غربی نیز با قوت پیش می‌رود، پیامدهایی پیش روی امنیت ملی ایران قرار می‌دهد. با این تفاسیر، گسترش حوزه نفوذ ناتو در حوزه‌های ژئوپلیتیکی روسیه، منطقه بالتیک، دریای سیاه، و اروپای شرقی- هرچند این مناطق دارای مرز مشترک با کشورمان نیستند- امنیت ملی کشورمان را با چالش‌های جدی در ابعاد مختلف مواجه می‌کند که عبارت‌اند از:

پیامدهای سیاسی

با توجه به کارکردهای ساختاری ناتو، که نهادی برای همگرایی‌های امنیتی و نظامی است، بدون شک، همگرایی‌های سیاسی را نیز با کشورهای این مناطق در پی خواهد داشت. چنان‌که در ماده ۲ سند نوین راهبردی ناتو ذکر شده است که ناتو به دنبال دستیابی به جامعه منحصربه‌فردی از ارزش‌ها، متعهد به اصول آزادی فردی، دموکراسی، حقوق بشر، و حاکمیت قانون است. ترویج ارزش‌های حکومت‌داری سازمانی، که از نظر راهبردی در تقابل آشکار با گفتمان انقلاب اسلامی ایران است، در منطقه‌های شمال دور ایران با عضویت رسمی بسیاری از کشورهای حاضر در این مناطق در ناتو، بی‌شک، هویت لیبرال- دموکراسی و نظام سرمایه‌داری را در ادامه به کشورهای حاضر در مناطق ژئوپلیتیکی شمال نزدیک ایران خواهد رساند و این هم‌مرزی چالشی مستقیم برای امنیت ملی ایران است.

پیامدهای تجاری و اقتصادی

همکاری‌های نظامی و امنیتی و سیاسی ناتو با کشورهای حوزه ژئوپلیتیکی شمال دور ایران، با توجه به نظریه تسری و سرایت از یک حوزه همکاری به حوزه‌های دیگر، در نهایت به افزایش همکاری تجاری و اقتصادی با این کشورها و همچنین همکاری این کشورها با همسایگان‌شان در مناطق ژئوپلیتیکی شمال نزدیک ایران منجر می‌شود و لذا اصول بازار آزاد و نظام سرمایه‌داری به هم‌مرزی مستقیم با ایران خواهد رسید که با توجه به تضاد گفتمانی ایران با ناتو و همچنین آغاز مجدد تحریم‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران پیامدهای بیشمار اقتصادی و تجاری برای ایران و بدتر شدن وضعیت معیشتی مردم دارد.

پیامدهای نظامی و امنیتی

با توجه به حضور بیشتر اعضای اصلی سازمان‌های بزرگ جهانی پولی، مالی، و اقتصادی جهانی به‌عنوان قدرت‌های اصلی در سازمان ناتو، بسیاری از کشورها، علاوه بر درخواست عضویت در این سازمان با اهداف نظامی و امنیتی، بهره‌بردن از فرصت‌های اقتصادی جهانی را با حمایت قدرت‌های ناتو دنبال می‌نمایند. بنابراین، نه‌تنها بیشتر کشورهای مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران به عضویت رسمی ناتو درآمده‌اند، بلکه با این رویکرد، تقاضای عضویت در ناتو با هدف بهره‌مندی از فرصت‌های اقتصادی جهانی به کشورهای مناطق ژئوپلیتیکی شمال نزدیک ایران از جمله آذربایجان و گرجستان نیز رسیده است. این مهم سبب خواهد شد همکاری‌های امنیتی و نظامی ناتو با کشورها به مرزهای مستقیم ایران برسد و پایگاه‌های نظامی رسمی ناتو در اطراف مرزهای شمالی ایران ایجاد شود که پیامدهای نظامی و امنیتی زیادی برای امنیت ملی ایران دارد.

پیامدهای فرهنگی و اجتماعی

با توجه به راهبرد کلان نسل سوم ناتو مبنی بر حفظ و گسترش امنیت ارزش‌های لیبرال- دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان ارزش‌های هویتی این سازمان، گسترش قلمرو ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی شمال دور ایران، علاوه بر ترویج این ارزش‌ها در

فضای پیرامونی ایران، که در تضاد گفتمانی با انقلاب اسلامی ایران است، سبب خواهد شد قدرت ناتو برای حل و فصل برخی از مهم‌ترین چالش‌های مناطق ژئوپلیتیکی شمال ایران از جمله اختلافات ارضی و مرزی با رویکرهای لیبرال-دموکراسی افزایش یابد که این مهم پیامدی مهم در حوزه نفوذ فرهنگی ایران در این مناطق و تضعیف مرزهای ایران فرهنگی دارد.

درنهایت، نویسندگان توصیه می‌کنند از ضروریات توجه به امنیت ملی کشور این است که مسئولان ذی‌ربط توجه بیشتری به پیامدهای قلمروسازی ژئوپلیتیکی این سازمان داشته باشند و بر آن نظارت کنند. در این زمینه، پیشنهادهای عملیاتی زیر ارائه می‌شود:

گفت‌وگوهای دو و چندجانبه با اعضای رسمی و غیررسمی ناتو در مرزهای شمالی ایران با موضوع آسیب‌های روند قلمروسازی گسترده ناتو برای امنیت ملی ایران و چالش‌های پیش روی روابط دو یا چندجانبه؛

تقویت حضور امنیتی و اطلاعاتی کشورمان در کشورهای حوزه شمال دور ایران که ناتو در آن‌ها فعال است با هدف نظارت و رصد دقیق فعالیت‌های این سازمان؛

برگزاری همایش‌های تخصصی و بین‌المللی با موضوع آسیب‌های قلمروسازی ناتو در مرزهای شمالی ایران و تأثیر آن بر افزایش بحران‌های آسیای مرکزی، قفقاز، و حوزه خزر؛

تلاش بیشتر در جهت معرفی سازمان ناتو و ارکان متعدد علمی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی، اجتماعی، و هنری آن در ادبیات علمی و دانشگاهی کشور که مورد غفلت جدی است.

منابع

۱. حافظ‌نیا، محمدرضا، ۱۳۹۲، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: پاپلی.
۲. کولایی، الهه؛ ماندانا تیشه‌یار و محمدی، محمود، ۱۳۸۶، *سازمان پیمان آتلانتیک شمالی؛ دگرگونی در مأموریت‌ها و کارکردها*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۳. کولایی، الهه و گودرزی، مهناز، ۱۳۹۲، *دریای خزر؛ چالش‌ها و چشم‌اندازها*، تهران: نشر میزان.
۴. رومینا، ابراهیم، ۱۳۹۲، «تحلیلی بر مناطق ژئوپلیتیکی در جنوب غرب آسیا»، *همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا*.
۵. محسنی، محمدرضا، ۱۳۹۲، *پان‌ترکیسم، ایران و آذربایجان*، تهران: نشر سمرقند.
6. Allin, D., 2002, *NATO's Balkan Interventions*, London: Routledge.
7. Aybet, G., 2014, NATO Conditionality in Bosnia and Herzegovina; Defense Reform and State-Building, *Problems of Post-Communism Journal*, Vol. 57, No. 5.
8. Bechev, D., 2016, NATO summit: Focus will be on Black Sea security, 5 July, Available at <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/06/nato-summit-focus-black-sea-security-160629071029770.html>.
9. Borawski, J., 1995, *Partnership for Peace and Beyond, International Affairs. Royal Institute of International Affairs, April*.
10. Børgensen, B. K., 2011, *NATO and International Terrorism: Can NATO Move Beyond Controversy?* Copenhagen: DIIS REPORT.
11. Chivvis, C. S., 2008, The Making of Macedonia, Survival; *Global Politics and Strategy*, Vol. 50, No. 2.
12. Daalder, I. and Stavridis, J., 2012, NATO's Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention, *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 2.
13. Dempsey, J., 2010, The Peril that NATO can't ignore. In www.acus.org/natosource/peril-nato-cant-ignore.
14. Flint, C., 2012, *Introduction to Geopolitics*. Routledge.
15. Global Research, 2011, NATO's Eastern Anchor. 24 NATO bases in Turkey February 14, Available at: <http://www.globalresearch.ca/nato-s-eastern-anchor-24-nato-bases-in-turkey/2320>.
16. Goodenough, P., 2017, 13 Allies Pay Less Than 1%, March 20, Available at: www.cnsnews.com/news/article/patrick-goodenough/us-pays-2214-nato-budget-germany-1465-13-allies-pay-below-1.
17. Hafeznia, M. R., 2013, *Geopolitical principles and concepts*. Mashhad: Papolli Publications.
18. Hyde-Price, A., 2011, *NATO's Political Transformation and International Order*. Copenhagen: DIIS REPORT.
19. Jones, M. et al., 2004, *An Introduction to Political Geography*. London: Routledge.
20. Kolaei, E. and Goodarzi, M., 2013, *The Caspian Sea; Challenges and Prospects*. Tehran: Mizan Publication.
21. Kolaei, E.; Tisheyar M. and Mohammadi, M., 2007, *The North Atlantic Treaty Organization; Transformations in Missions and Functions*, Tehran: Tehran University Press.
22. Kulesa, L. and Shetty, S., 2017, Trump, Putin and the Growing Risk of Military Escalation, *Policy Brief*, June, Available at <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/170704-Trump-Putin-and-the-Growing-Risk-of-Military-Escalation.pdf>
23. M. S., 2015, Why Turkey called a NATO Article Four consultation, 28 Jul, Available at: <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2015/07/economist-explains-21>

24. MacAskill, E., 2014, Close military encounters between Russia and the west 'at cold war levels', *The Guardian*, UK, Retrieved 2014-12-28.
25. Mohseni, M. R., 2013, *Pan-Turkism, Iran and Azerbaijan*, Tehran: Samarkand Publication.
26. NATO press, 2016, NATO Ballistic Missile Defence, Available at: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-bmd-en.pdf.
27. NATO Summit Bucharest, 2008, Available at: http://www.summitbucharest.ro/en/doc_206.html
28. Necsutu, M., 2017, NATO To Open Liaison Office in Moldova, Available at: <http://www.balkaninsight.com/en/article/nato-to-open-liaison-office-in-moldova-11-23-2017>.
29. Pike, J., 2016, Russia Warns Against NATO Missiles on Syrian Border, Available at: www.globalsecurity.org/military/library/news/2012/11/mil-121122-rianovosti02.html.
30. Rathke, J.; Szeligowski, D. and Zasztowt, K., 2016, How Can NATO Contribute to Ukraine and Georgia's Border Security?, *PISM Policy Papers*, Vol. 12, No. 153, Available at: <https://www.pism.pl/Publications/PISM-Policy-Paper-no-153>.
31. Ringsmose, J. and Rynning, S., 2011, NATO's new strategic concept: a comprehensive assessment. DIIS REPORT.
32. Rock, M. Y., 2014, Constructing Territory. Available at: www.eeducation.psu.edu/geog128/node/538.
33. Rogers, J. and Romanovs, U., 2015, NATO's Eastern Flank: Rebuilding Deterrence?, *RUSI Newsbrief*, Vol. 35, No. 3.
34. Romina, I., 2013, An Analysis of Geopolitical Zones in Southwest Asia, *First National Conference of Southwest Asian Geopolitics*.
35. Rosenberg, M., 2015, *In Reversal, Obama Says U.S. Soldiers Will Stay in Afghanistan to 2017*. The New York Times, October 15.
36. Rozoff, R., 2012, GLOBAL MILITARY ALLIANCE: Partners across the Globe: NATO Consolidates a Worldwide Military Force, *Global Research*, April 27, Available at: <http://www.globalresearch.ca/global-military-alliance-partners-across-the-globe-nato-consolidates-a-worldwide-military-force/30566>.
37. Schmidt, M. S. and Chan, V., 2016, NATO Will Send Ships to Aegean Sea to Deter Human Trafficking, The New York Times, FEB. 11, Available at: http://www.nytimes.com/2016/02/12/world/europe/nato-aegean-migrant-crisis.html?_r=0.
38. Shane, S., 2010, *NATO Balanced Baltic and Russian Anxieties*, The New York Times, December 6.
39. Sten, A., 2014, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, USA, Princeton University Pres.
40. Stoltenberg, J., 2016a, NATO stands in support of Iraq. Available at: http://nato.int/cps/en/natohq/news_136011.htm?selectedLocale=en.
41. Stoltenberg, J., 2016b, Foreign Ministers agree NATO must do more to project stability in its neighbourhood, 19 May, Available at: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_131197.htm?selectedLocale=en.
42. Stoltenberg, J., 2016c, Six NATO nations eager to increase Black Sea presence, 26 Oct, Available at <https://www.rt.com/news/364226-nato-black-sea-stoltenberg/>.
43. Stoltenberg, J., 2016d, Diplomacy offers the only viable solution to the crisis in Ukraine, 07 Dec. Aviliable At: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_138760.htm
44. Torelli, S. M., 2016, Turkey and NATO as seen from Ankara, 26 May, Available at: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/stefano-m-torelli/turkey-and-nato-view-from-ankara>.
45. UIA, 2016, Majority of Ukrainians would favor Ukraine membership in EU and NATO, *UNIAN Information Agency*, 4 February Aviliable At: <https://www.unian.info/society/1255397-majority-of-ukrainians-would-favor-ukraine-membership-in-eu-and-nato-poll.html>.

46. Unverdi, G. B., 2015, *To what extent is the gradual deterioration in NATO-Russia relations between 1991-2014 causally related to NATO's eastward expansion in Eastern-Europe?*, MA thesis: Leiden University.
47. White House, 2004, Fact Sheet: the Istanbul Cooperation Initiative, June, Available at: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040628-2.html>.
48. Winiczenko, H., 2017, Test Your Capabilities and Get Ready for The Future to Keep Our Nations Safe, *JFTC Magazine*, No. 10. Available at: <http://www.jftc.nato.int/newsroom/jftc-magazine>.
49. Wittmann, K., 2011, *An Alliance for the 21st Century? Reviewing NATO's New Strategic Concept*. Copenhagen: DIIS REPORT.
50. Zhukov, Y. M., 2016, NATO's Mediterranean Mission, *Foreign Affairs*, February 21, Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2016-02-21/natos-mediterranean-mission>.